

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבעי

פרשת כי-תבוא, תשס"ג
מספר 513מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמןקריאת התורה בפרשות התוכחה¹

פרשות התוכחה הן הקללות שאמר משה רבנו בדרך מוסר ואזהרה לבני ישראל. קללות אלה נשנו פעמיים בתורה - בפרשת "בחקתי" (ויק' כו: יד-מו) ובפרשת "כי תבוא" (דב' כח: טו-סט). במשנה (מגילה ג, ו) נאמר: "אין מפסיקין בקללות אלא אחד קורא את כולן", כלומר אין מחלקים את פסוקי התוכחה לשני קרואים אלא העולה קורא את כל הפרשה. שני טעמים לכך נכתבו בבבלי (מגילה לא, ע"ב): "אמר רב חייא בר גמדא אמר רבי אסי: דאמר קרא (משלי ג:יא) 'מוסר ה' בני אל תמאס'. ריש לקיש אמר: לפי שאין אומרים ברכה על הפורענות".

טעם ראשון: אם מפסיק באמצע התוכחה נראה הדבר כאילו מואס בתוכחה, ולכן קשה לו לקרותה.

טעם שני: אם יפסיק בתוכחה, נמצא שהוא מברך לפני הקריאה ולאחריה על פורענות, ואין אומרים ברכה על פורענות. לכן אדם אחד יעלה ויתחיל את קריאתו מספר פסוקים לפני התוכחה ויסיים אותה מספר פסוקים לאחריה.

אין הבבלי מנמק מדוע לא מברכים על פורענות, אך בתלמוד הירושלמי (מגילה פ"ג ה"ז, עד ע"ב) נאמר: "אמר רבי לוי: אמר הקב"ה אינו בדין שיהו בני מתקללים ואני מתברך", שהרי נאמר (תה' צא: טו): "עמו אנכי בצרה". אמנם, לדעת אב"י (בבבלי שם), כל זה מדובר בתוכחות שבספר ויקרא שאמורות בלשון רבים ומכוונות לכל ישראל, ומשה מפי הגבורה אמרן, ולכן הן חמורות וקשות יותר. אבל, הללו שבספר דברים, שאמורות בלשון יחיד ומשה מפי עצמו אמרן, יכול הקורא להפסיק בקריאתן, ואחר שעלה לתורה ימשיך בקריאה.

לדעת רבי יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק,² שני חילוקים אלו בין התוכחות בתורת כהנים לבין התוכחות במשנה תורה, הם כנגד שני הטעמים שאין מפסיקין בקללות. כנגד הטעם הראשון, "מוסר ה' בני אל תמאס", אומר אב"י: דכל משנה תורה הרי משה מפי עצמו אמרם, ואינם בכלל הפסוק "מוסר ה'". כנגד הטעם השני, שאין אומרים ברכה על הפורענות, אומר אב"י שהתוכחות של משנה תורה נאמרו בלשון יחיד, ולפיכך אינן חמורות כל כך.

נראה כי תפיסה זו, הרואה את התוכחות שבפרשת "כי תבוא" כקלות יותר מן התוכחות שבפרשת "בחקתי", לא הייתה מקובלת על הירושלמי. הירושלמי לא חילק בין הקללות שבמשנה תורה לבין הקללות שבתורת כהנים, אולי משום שלדעתו הטעם שאין מפסיקין בקללות הוא, ש"זה שהוא עומד לקרות בתורה צריך שיהא פותח בדבר טוב וחותר בדבר טוב", וקללות לעולם אינן דבר טוב.

במחלוקת זו שבין הבבלי לירושלמי נפסקה ההלכה שבקללות שבתורת כהנים אין להפסיק, וקוראים את כולן כאחד בהוספת "דבר טוב" לפנין ואחריהן, ואילו בקללות שבמשנה תורה

¹ ראה הרחבה בעניין זה במאמרי: 'השתלשלות מנהגי קריאת התורה בפרשות התוכחה', **כנישתא** 2 (תשס"ג), עמ' לא-סה.

² שו"ת **בית הלוי**, חלק ראשון, ירושלים תשכ"ח, דרוש ז, דף ח, ע"ב.

מותר להפסיק, כדעת הבבלי, אלא שכבר כתב הרמב"ם: "וכבר נהגו העם שלא לפסוק בהן, אלא אחד קורא אותן",³ מנהג שיסודו בדברי הירושלמי.

ואולם אצל הראשונים מצינו גישה שונה, לפיה הקללות שבמשנה תורה חמורות יותר דווקא משום שנאמרו בלשון יחיד, ויש בהן משום "איום" כביכול על מי שמעלין אותו לתורה בפרשה זו. בתקופה זו אנו מוצאים ניצנים ראשונים של חשש מפני עלייה לקריאת התורה בפרשת הקללות, פן ח"ו תדבק בעולה לתורה הרעה שהקורא אומרה בשפתיו. על התייחסותו של המהרי"ל (גדול חכמי אשכנז 1365 - 1427) לפרשיות התוכחה, אנו למדים מהתיאור דלהלן:⁴

בתוכחות דבסדר בחוקותי קרא ש"צ יעמוד מי שירצה. וגער בו מהר"י סג"ל לקרא אחד מיוחד ככל שאר הפרשיות, דוקא לתוכחות, דבמשנה תורה קורין מי שירצה משום דאינהו נאמרו בלשון יחיד... והיה מנהג במגנצא שהיו מתנים עם שמש ב"ה (= בית הכנסת) כששוכרין אותו שאם לא ימצא שום עומד לקרא אל התוכחות שאז הוא יקרא בהן, דמאחר שהוא מושכר לכך אין להקפיד כ"כ.

לדעת המהרי"ל, בתוכחה שבתורת כהנים יש לקרוא לעולה כשם שקוראים לשאר הפרשיות, ואילו בתוכחה שבמשנה תורה יאמר: "יעמוד מי שירצה", שמא יסרב לעלות מי שיקראו בשמו, ויבוא לידי תקלה. יוצא מדבריו שהתוכחה במשנה תורה חמורה יותר מהתוכחה בתורת כהנים, אולי משום שהיא נאמרת בלשון יחיד, ולפיכך יש הנמנעים מלעלות לתורה בפרשיית התוכחה מחשש שמא יכוון שליח הציבור בקריאתו לעולה, ונמצא העולה לתורה מקולל. לכן נקבע שמשם בית הכנסת יהיה זה שיקרא את התוכחות אם לא יהיה מי שיעלה לקריאה זו, ובאופן כזה אין מקום להקפיד כל כך.

דעתו של המהרי"ל לא הייתה נוחה ממי ש"התנדב" לעלות לתורה לפסוקי התוכחה. עליו מסופר (שם): "וראיתי פעם אחת דעלה עני ואביון אחד לקרא באותן תוכחות דבמשנה תורה, וא"ל מהר"י סג"ל מה לך ולצערך, הלא כבר בעו"ה (= בעוונותיך הרבים) נגעו בך התוכחות, וכעס עליו שעלה".

מסורת זו הייתה מקובלת כבר בימיו של ר' יצחק מוינה, בעל ה"אור זרוע", וזה לשונו: והחסיד הגדול מורי הרב רבינו יהודה החסיד זצ"ל אמר לי שצריך שליח צבור להיות אהוב לצבור שאל"כ כשקורין תוכחה סכנה היא למי שאינו אוהבו, ואמר לי שאם אדם יודע שהחזן אינו אוהבו, שאם יקרא אותו בתוכחה יזהר אל יעמוד כי יכשל אם יעמוד.⁵

גם בתקופת האחרונים אנו מוצאים כי הציבור נמנע מלעלות לתורה בפרשיות התוכחה, וראה את התוכחה שבפרשתנו כקשה וחמורה יותר מפרשיית התוכחה שבפרשת 'בחקתי'. החשש מעלייה זו היה כה גדול וכה מושרש בקרב קהילות מסוימות, עד שקרה לפעמים שהיו ממתנינים שעות עד שנמצא מי שיעלה לתורה, ונמצא ספר התורה פתוח ומתבזה. אחיו של המהר"ל מפראג, ר' חיים ברבי בצלאל, מגדולי רבני אשכנז במאה השש עשרה, מספר כי חכמים מסוימים תלו חורבנות של קהילות מסוימות בדבר הזה.⁶ על תופעה זו הוא כותב:

ונוהגין העולם למנע לעלות לפני הספר תורה בפרשת התוכחה... ותוכחת משנה תורה יש יותר למנע, לפי שנאמרה בלשון יחיד ובלשון נוכח, כאלו הדברים מגיעים חס ושלום כלפי היחיד שעלה לתורה, מה שאין כן בתוכחת תורת כהנים שנאמרה בלשון רבים.

מלבד ההימנעות מלעלות לתורה, מצאנו עוד שתי דרכים שנהגו בהן כדי לא לקרוא בתוכחה: א. היה מי שהעדיף לצאת מבית הכנסת עד לאחר קריאת התוכחה. כך מספר ר' אליה שפירא, דרשן דק"ק פראג, במאה השבע עשרה: "וראיתי פעם אחת מזקני הגאון⁷ זכרונו לברכה שהלך חוץ לבית הכנסת עד אחר שקראו התוכחה".⁸

ב. במאה התשע עשרה היו מקומות שלא קראו כלל בתורה בשבתות התוכחה, ומעיד על כך ר' ישראל מאיר הכהן מראדין: "והנה ראיתי שערוריה בענין זה בין ההמון שיש מקומות מן

³ רמב"ם, הלכות תפלה יג, ז; דרשות ר"י אבן שועיב, ב, מהדורת ז' מצגר, ירושלים תשנ"ב, עמ' תפא; ארחות חיים, ירושלים תשט"ז, הל' קריאת ס"ת, דף נב סעיף י; טור ושור"ע תכח, ו.

⁴ ספר מהרי"ל - מנהגים, מהדורת שפיצר, ירושלים תשמ"ט, דבור ו, עמ' תנד-תנה.

⁵ אור זרוע, א, זיטאמיר תרכ"ב, שו"ת סי' קיד. על פי זה פסק הרמ"א (או"ח נג, יט): "ומי שהוא שונא לש"ץ לא יעלה לס"ת כשקורא התוכחה". אך כבר כתבו הכנסת הגדולה (או"ח, ירושלים תשכ"ו, הגהת ב"י סי' נג עמ' ל), הגר"א (או"ח שם, ס"ק, לג) ושערי אפרים (מהד' שטיינר-גולדשטיין, ירושלים תש"ן, שער ג סעי' ב) דיותר טוב שיעלה, כי על ידי זה מבזה את כבוד התורה וגם משום "שומר מצוה לא ידע דבר רע" (קה' ה: ח).

⁶ ספר החיים, ירושלים תשנ"ו, עמ' סה.

⁷ ר' שמעון שפירא, אב"ד פראג.

⁸ אליה רבה, ירושלים תשנ"ט, או"ח תכח עמ' תקלו.

הישובים שבהגיעם לסדר "בחקתי" ו"כי תבוא" אין קוראין בתורה בשבת זו, וכמה רעות עושין".⁹

היו קהילות שאמנם קראו בהן בתורה, אך העולה לתוכחות לא בירך על הקריאה, לא לפניה ולא לאחריה.¹⁰ למנהג זה, שקיים עד היום במקומות אחדים,¹¹ התנגדו רבים והשתמשו נגדו בביטויים שונים: "טעות",¹² "אין לו יסוד כלל",¹³ ועוד.

ואמנם, בכמה חצרות חסידים¹⁴ נתפשו התוכחות כקללות הטומנות בחובן ברכות גדולות. נראה כי תפיסה זו נלמדה מהזוהר¹⁵ הסבור כי כל התוכחות הן ברכות, על אף שלמראית עין נראות כקללות. נאמר שם שאליהו אמר לרבי שמעון (בתרגום):

קום! התעורר משנתך! אשרי חלקך שהקב"ה רוצה בכבודך. כל ההבטחות והנחמות של ישראל כתובים באלו הקללות. צא וראה, מלך שאהב את בנו אף-על-פי שקיללו והיכהו - אהבת מעיו עליו. כך הקב"ה אף-על-פי שקילל, דבריו הם באהבה. בגלוי הן נראות קללות, אך הן טובות גדולות משום שאלו הקללות נאמרו באהבה.

הרב ד"ר חיים טלבי
המחלקה לתלמוד

⁹ ביאור הלכה לשו"ע או"ח תכח ד"ה 'בפסוקים שלפניהם'.

¹⁰ מהר"ש קלוגר, שו"ת האלף לך שלמה, ירושלים תשכ"ח, ד"צ בילגורי, תרצ"א-תרצ"ב, או"ח סי' סג.

¹¹ כמו חסידות ויז'ניץ ועוד.

¹² שו"ת אגרות משה, ניו יורק תשכ"ד, או"ח ב, סי' לה.

¹³ שו"ת יביע אומר, ז, ירושלים תשנ"ג, או"ח סי' יט.

¹⁴ רבי שמואל מסאכטשאב, שם משמואל, ירושלים תשי"ז, ויקרא עמ' שסו-שסז; מ' בובר, אור הגנוז תל -

אביב תשי"ז, עמ' 71.

¹⁵ זהר חדש, יט, ירושלים תשנ"ה, פ' כי תבא עמ' ג ס"ק ט, י.